

essay

‘Als een naald in mijn hart’: wat heiligheid met zondige mensen doet

DOOR MYRTHE MEESTER

Wat gebeurt er als een gewone, zondige mens een heilige ontmoet? In hun romans illustreeren Fjodor Dostojevski, Shusaku Endo en Clarice Lispector de gemengde gevoelens die heiligheid kan oproepen: jaloezie, ergernis en haat, maar ook bewondering, inspiratie en godsverlangen.

De confrontatie met heiligheid kan ergerlijk zijn, maar ook een luikje openen in de mens. | Illustratie: Gary Waters - Ikon Images

De literaire werelden van Fjodor Dostojevski (Rusland, 1821-1888), Clarice Lispector (Brazilië, 1920-1977) en Shusaku Endo (Japan, 1923-1996) worden bevolkt door onvolmaakte personages: mensen die elkaar als concurrenten zien, carrière willen maken en anderen mishandelen of voor hun eigen doeleinden gebruiken. Maar te midden van dit gekonkel plaatsen ze één mens die anders is, die zich niet laat ophitsen en niet ophoudt zich het leed van de wereld aan te trekken. Dit personage is steevast klein, onhandig, onopvallend en niet bijzonder mooi. In *Misdaad en straf* (1866) van Dostojevski, *Het meisje dat ik achterliet* (1963) van Endo en *Het uur van de ster* (1977) van Lispector is het een armoedige, verlegen jonge vrouw. Zij is echter niet de hoofdpersoon van de roman; dat is een worstelende man, die het meisje ontmoet en in de war raakt door de goedheid die zij vertegenwoordigt. Moet hij haar haten of liefhebben, gebruiken, afstoten of navolgen? Het ontroerendst en indrukwekkendst is Sonja, het diepgelovige personage in Dostojevski's *Misdaad en straf* dat in de prostitutie is beland om haar broertje en zusjes te eten te geven. Sonja's aanwezigheid ontlokt talloze tegenstrijdige gevoelens aan hoofdpersoon Raskolnikov, die na zijn moord op de gierige pandjesvrouw Aljona in een diep, uitzichtloos isolement is beland. "Het was hem, alsof hij zichzelf met een schaar had losgeknipt van alles en iedereen."

Sonja, met haar bleke, magere en onregelmatige gezicht en goedgehartige ogen, is de enige die op de voortvluchtige Raskolnikov niet bedreigend overkomt, en die zijn sympathie en mededogen weet op te wekken. "Toen zij van angst aanstalten maakte om weg te gaan was het of er iets in hem brak."

ONTWAKEND GEWETEN

Sonja's fragiele aanwezigheid in zijn leven en haar onvoorwaardelijke bekommernis om anderen breken Raskolnikov geleidelijk open. Soms bezorgt haar goedheid hem een ongemakkelijk gevoel van schaamte over zijn eigen slechtheid; dat "zette hij haar

betaald door haar verachtelijk en grof te bejegenen". Wanneer hij eenmaal zijn misdaad aan Sonja heeft opgebiecht, reageert ze zonder veroordeling, walging of haat: "Zij begreep alleen dat hij verschrikkelijk, oneindig ongelukkig was." Toen ze uitbarstte in een hysterische huilbui en de wanhopige Raskolnikov stevig in haar armen klemde, "doorgolfde hem een gevoel dat hij reeds lang niet meer kende en dat hem zachter maakte. Hij bood geen weerstand: twee tranen rolden uit zijn ogen en bleven aan zijn oogleden hangen". Voor het eerst in lange tijd ervaart Raskolnikov wat het betekent om onvoorwaardelijk te worden liefgehad.

Dostojevski, Endo en Lispector zetten je ertoe aan zelf uit te zoeken of je in heiligheid gelooft

Toch gaat er, vlak voor zijn biecht, "een vreemd, onverwacht gevoel van bijtende haat tegen Sonja door zijn hart", en ook na afloop "werd het hem zwaar en pijnlijk te moede dat iemand hem zo liefhad. Ja, dit was een vreemd en verschrikkelijk gevoel!" Want met het toelaten van liefde in zijn leven ontwaakt ook Raskolnikovs geweten en lijdt hij in toenemende mate onder een schuldgevoel vanwege de misdaad die hij heeft gepleegd. Zozeer zelfs, dat hij uiteindelijk – onder invloed van Sonja – besluit zichzelf aan te geven bij de politie en een zware straf in Siberië op zich te nemen, in de hoop zich te verzoenen met zijn medemensen en met God. In de romans van Shusaku Endo roepen de heilige personages in eerste instantie vooral ergernis op, zowel bij de hoofdpersoon als bij de lezer. Het is gemakkelijk om je voor te stellen waarom de studente Mitsuko in de

roman *Diepe rivier* de neiging voelt om de sullige, naïeve Ōtsu voor de gek te houden, een jongeman van wie wordt gezegd dat hij "gestalte noch luister" had.

ZUIVERHEID

Ook is het niet onvoorstelbaar waarom Yoshioka in *Het meisje dat ik achterliet* snel genoeg krijgt van Mitsu, het mollige plattelandsmeisje met de mopsneus en de goedgelovige, domme lach. "Zo verdween Mitsu Morita uit mijn gedachten. Het interesseerde me niet waar ze was of wat ze deed, en ik dacht vrijwel nooit meer aan onze twee ontmoetingen. Onze levens hadden niets met elkaar te maken." Maar daarin vergist Yoshioka zich: via via verneemt hij geregeld hoe het Mitsu vergaat, dat ze in de prostitutie belandt, ziek wordt en naar een instelling voor leprolijders moet. Haar lot roept een groeiend schuldgevoel in hem op, omdat hij haar destijds schandelijk heeft verleid en vervolgens gedumpte. "Als jij haar toen niet had ontmoet, dan had dat meisje misschien wel een heel ander leven gehad." Hij beseft dat hij nog nooit iemand met zo'n zuiver hart heeft gekend als zij, en concludeert achteraf "dat die Mitsu Morita een heilige was".

Haar zuiverheid heeft in de roman vooral de functie om Yoshioka's zelfgenoegzaamheid te doorbreken en hem aan te zetten tot schuldgevoel en zelftwijfel. "Alle mannen doen wel een keer zo iets als wat ik Mitsu had aangedaan. Ik was vast niet de enige. Maar waarom voelde ik me opeens zo eenzaam?", zo eindigt de roman. En waarom bleef die vreemde Mitsu, met "haar te grote mededogen voor andere mensen", Yoshioka tot het einde toe zo verreselijk fascineren, "als een naald in mijn hart"? Lispectors *Het uur van de ster* is een experimentele maar ook spirituele roman vol ironie en zelfreflectie. Centraal staat een mannelijke schrijver die een onbeduidend vrouwelijk personage verzint, Macabéa. Hij roept ons op mededogen met haar te hebben, en met alle meisjes die op Macabéa lijken. "Zorg voor haar want het enige dat ik kan doen is haar zichtbaar maken

zodat jullie haar zullen herkennen op straat waar ze, mager als ze is, lijkt te zweven."

Waarom hij schrijft over een jonge vrouw "wier armoede niet eens versierd is", vraagt de schrijver zich af. "Misschien omdat ik in de armlazigheid van lichaam en geest aan heiligheid raak." Zelf is de schrijver iemand die gesteld is op luxe en eindeloos op zichzelf reflecteert; hij ervaart het dan ook als een verademing om zich bezig te houden met een eenvoudig plattelandsmeisje dat het leven neemt zoals het haar toekomt. "Ze had vaag iets van een idioot, alleen was ze geen idioot. Ze wist niet dat ze ongelukkig was. Dat kwam omdat ze geloofde." Macabéa's geloof wordt in de roman niet uitgewerkt. Wel lezen we over de staat van "genade die haar zomaar op kantoor overviel. Dan ging ze naar de wc om even alleen te zijn. Ze bleef glimlachend staan wachten tot het over was (ik heb de indruk dat die God zeer barmhartig was: Hij gaf haar wat Hij haar afnam)". *Het uur van de ster* is een roman over eenvoud van geest, en het – vergeefse – verlangen om als intellectueel iets van die eenvoud te begrijpen. Maar moeten we wel jaloeers op Macabéa zijn, of is ze slechts "het onnozele slachtoffer van het leven", zoals de verteller herhaaldelijk suggereert? Of Sonja, Mitsu en Macabéa daadwerkelijk heilig zijn, wordt uiteindelijk overgelaten aan de lezer. En dat is waarin de besproken romans typisch modern zijn: ze zijn niet zo stellig en rechtstreeks als traditionele heiligenverhalen, maar zetten je ertoe aan je met de zondige hoofdpersoon te identificeren en zelf uit te zoeken of je in Sonja, Mitsu en Macabéa gelooft, of dat je je niet voor kunt stellen dat je zo'n personage in het echte leven zou kunnen tegenkomen. En als mensen zoals zij daadwerkelijk bestaan, verdienen ze dan navolging of is het ideaal dat zij vertegenwoordigen te hoog gegrepen? Het is deze ruimte voor ongelof, twijfel en zelfs ergernis die het lezen van *Misdaad en straf*, *Het meisje dat ik achterliet* en *Het uur van de ster* tot zo'n persoonlijke zoektocht maakt. ●